

БАЙГАЛЬ ОРЧНЫ ХЭРГИЙГ ШҮҮХЭЭР ШИЙДҮҮЛЭХ ЭРХ

Монгол улс нь эрдэс баялгийн нөөц ихтэй ба түүнд тулгуурласан эдийн засгийн өсөлтийг хангах бодлогыг төрөөс хэрэгжүүлдэг. Гэвч сүүлийн жилүүдэд эрчимтэй хөгжиж байгаа уул уурхайн салбарыг даган түүний зохисгүй үйл ажиллагаанаас үүдэлтэй хүний эрхийн зөрчлүүд ихээр гарах боллоо. Хүний эрх хөгжил төв (ХЭХТ) ТББ 2005 оноос эхлэн уул уурхайн үйл ажиллагааны улмаас байгаль орчин бохирдон

сүйтгэгдсэн, түүний улмаас орон нутгийн иргэдийн эрх ашиг зөрчигдсөн хэргүүд дээр орон нутгийн иргэд, төрийн захиргааг төлөөлөн нийтийн эрх ашгийг хамгаалах стратегийн өмгөөлөл хийж байна. Бид нийт 22 хэрэг дээр буюу 2010 оноос хойш 11 хэрэг дээр ажиллаж байна. Эдгээр тодорхой хэрэг дээр ажиллахад тулгамдаж байсан бэрхшээлүүд дээр үндэслэн энэхүү мэдээллийг бэлтгэлээ.

ТУЛГАМДАЖ БУЙ АСУУДАЛ

Орон нутгийн иргэд, ялангуяа малчин иргэд хууль зүйн туслалцаа авах, тэр дундаа байгаль орчны асуудлаар шүүхэд эрхээ хамгаалуулах боломж хязгаарлагдмал байна.

Нийтийн эрх ашгийг нэхэмжлэн хамгаалах эрх зүйн орчин бүрдээгүй. Зөвхөн байгаль орчны чиглэлээр ажиллахаар дүрэмдээ заасан ТББ-д нэхэмжлэх эрх байдаг бөгөөд хүний эрх, нийтийн эрх ашгийн өмгөөллөөр мэргэшсэн ТББ-уудын нэхэмжлэх эрх нээгдээгүй байна.

Байгаль орчны хохирлыг нэхэмжлэхэд шүүхийн тэмдэгтийн хураамж өндөр тул нэхэмжлэл гаргагч ТББ түүнийг төлөх боломжгүй байдаг.

Байгаль орчны хэргүүдэд шинжээчдийн оролцоо зайлшгүй шаардагддаг ба ТББ-д шинжээчдийн зардлыг төлөх боломж байдаггүй. Харин шүүхэд энэ зардлыг гаргах эрх байдаг боловч гаргадаггүйгээс шинжээчийн дүгнэлт хүлээн хэрэг удааширдаг.

КЭЙС, БАРИМТ, ТАЙЛБАР

Монгол улс нийт 300 гаруй сумтай ч 29 сум буюу сум дундын шүүх байдгаас 21 нь аймгийн төв дээр ажилладаг байна. Захиргааны хэргийн анхан шатны 20 шүүх бүгд аймгийн төв дээр ажилладаг. Сумдад өмгөөлөгч байдаггүйгээс сумын төв дээр хууль зүйн туслалцаа авах боломжгүй.

ХЭХТ нь Хөвсгөл аймгийн Бүрэнхааны фосфоритын ордод хууль бусаар олгогдсон тусгай зөвшөөрлүүдийг цуцлуулахаар нэхэмжлэл гаргасан боловч “Байгаль орчныг хамгаалах” асуудал нь уг байгууллагын дүрмийн зорилгод багтаагүй тул нэхэмжлэх эрхгүй гэж шүүх үзсэн.

ХЭХТ-ийн ажилласан Дорнодын Баяндун, Архангай аймгийн Цэнхэр, Төв аймгийн Заамар сумын хэрэг дээр энэ нөхцөл байдал үүссэн.

Сүхбаатар аймагт хууль бусаар олгогдоод буй цөмийн энергийн тусгай зөвшөөрлийг цуцлуулах хэрэгт Нийслэлийн захиргааны хэргийн шүүх өөрийн санаачлагаар шинжээч томилсон хэдий ч тухайн шинжээчийн өмнөх хэрэг дээр ажилласан зардлыг олгоогүй тул шинжээч энэ хэрэгт ажиллахаас татгалзсан. Шүүх энэ хэрэг дээр шинжээчийг хүлээхээс өөр ямар ч арга хэмжээ авч чадалгүй 3 улирал өнгөрөөд байна.

<p>Байгаль орчны хэргийг шүүхэд нэхэмжлэхэд ТББ-д санхүүгийн дарамт учирч байна. Үүнд:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Нотлох баримт бүрдүүлэх зардал • Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн зардал 	<p>Баянхонгор аймгийн Галуут суманд уул уурхайн компаниар байгаль орчны нөхөн сэргээлт хийлгүүлэх тухай шүүхийн шийдвэрийг албадан хэрэгжүүлэх шийдвэр гүйцэтгэлийн зардлыг төлөх боломжгүй байсан тул албадан хэрэгжүүлэх хүсэлт гаргаж чадаагүй. Шүүхийн шийдвэрийг хэрэгжүүлээгүй хэвээр байна.</p>
<p>Нийтийн эрх ашгийг өмгөөлөх өмгөөлөгчийн үйл ажиллагааг дэмжих оновчтой бодлого, зохицуулалт байхгүй. Өмгөөлөгчийн хөлсийг нэхэмжлэл гаргасан ТББ төлөх шаардлага гардаг.</p>	<p>Хуульчийн эрх зүйн байдлын тухай хуулийн 39 дүгээр зүйлд “Өмгөөлөгч багшлах, эрдэм шинжилгээний болон өмгөөллийн хуулийн этгээд, Хуульчдын холбоонд хамаарахаас бусад ажил, албан тушаалыг хавсран эрхлэхийг хориглоно” гэж заасан байдаг. Үүний улмаас өмгөөлөгч ТББ-д ажиллах боломжгүй болсон.</p>
<p>Шүүх байгаль орчны хэргийг шуурхай шийдвэрлэдэггүй. Шинжээчийн дүгнэлт гаргуулах, хариуцагчийг эрэн сурвалжлах, шүүхийн шийдвэр биелүүлэх явдал сунжирч хэрэг удааширдаг. Мөн баримт бичигт үзлэг хийнэ гэсэн нэрийдлээр хэргийг удаашруулж хүнд суртал гаргадаг.</p>	<p>Шинэ журам гарснаар Байгаль орчны үнэлгээ хийдэг мэргэжлийн байгууллагуудыг шинжээчээр томилдог болсон. Гэхдээ ийм байгууллагуудын ажлын хөлс их өндөр байдаг тул төрийн албан хаагчийг албан үүргийнх нь хувьд үнэ төлбөргүй шинжээчээр томилуулах хэрэгтэй болдог. Энэ тохиолдолд ажлын цаг зав гаргах, томилолтын зардал батлуулах гэсээр уддаг.</p>
<p>Шүүх болон шүүгчид хараат бус ажиллах зарчмаа байгаль орчны хэргүүд дээр баримтлахгүй байна. 2005 оноос хойш ажилласан байгаль орчны 22 хэргийн шийдвэрт нэг ч хэрэг дээр төрийн албан хаагч, төрийн байгууллагад хариуцлага тооцсон заалт орж байгаагүй. Гэтэл эдгээр хэрэг бүгд төрийн байгууллага, албан тушаалтан хуулиа хэрэгжүүлээгүйгээс үүдэн гарсан.</p>	<p>Хөвсгөлийн Бүрэнхааны орд ашиглах лицензүүдийг 2013 онд Улсын дээд шүүхийн шийдвэрээр цуцалсан боловч жилийн дараа “шинээр илэрсэн нөхцөл байдал” гэх нэрээр Улсын дээд шүүх дахин хуралдаж анхан шатны шүүхэд хэргийг буцаасан.</p>
<p>Байгаль орчны хэрэг дээр шаардагдах дүгнэлт шинжилгээ хийх төрөөс хараат бус лаборатори, шинжээч байдаггүй.</p>	<p>Агаарын бохирдлоос үүдэлтэй иргэдийн эрүүл мэндийн хохирлыг нэхэмжлэх хэрэг дээр дүгнэлт гаргах эрдэмтэн олдоогүй.</p>

МОНГОЛЫН ХҮНИЙ ЭРХИЙН ТББ-УУДЫН ФОРУМААС ДАРААХ ЗӨВЛӨМЖИЙГ САНАЛ БОЛГОЖ БАЙНА:

1. Иргэдэд хүртээмжтэй хууль зүйн үйлчилгээг орон нутагт бий болгох, шүүхийн хүртээмжийг сайжруулах.
2. ТББ-дад нийтийн эрх ашгийг нэхэмжлэх эрх зүйн орчинг нэн даруй бий болгох.
3. Нийтийн эрх ашгийн хэргээс шүүхийн тэмдэгтийн хураамж авдаггүй байх, шүүх шинжээчийн зардлыг шуурхай гаргах, Шүүхийн шинжилгээний үндэсний төвд байгаль орчны шинжээчийн баг байгуулж ажиллуулах, нийтийн эрх ашгийн хэргийн өмгөөлөл, нотлох баримт бүрдүүлэхтэй холбоотой зардлыг төр хариуцах, хууль зүйн туслалцааг үнэ төлбөргүй үзүүлэх өмгөөлөгчдийн үйл ажиллагааг дэмжих, урамшуулах, Монголын өмгөөлөгчдийн дунд “про-боно” үйл ажиллагааг нэвтрүүлэх, дэмжих бодлого, арга хэмжээг хэрэгжүүлэх зэргээр нийтийн эрх ашгийг шүүхэд нэхэмжлэн хамгаалах үйл ажиллагааг санхүүгийн болон бодлогын түвшинд цогц дэмжих, хуульчийн эрх зүйн байдлын тухай хуулийн 39 дүгээр зүйлийг өмгөөлөгч төрийн бус байгууллагад ажиллах боломжтой байхаар өөрчлөн найруулах.
4. Байгаль орчны дагнасан шүүх байгуулж, байгаль орчны хэрэг дээр шинжээчийн дүгнэлт гаргуулах, хариуцагчийг эрэн сурвалжлах тухай шүүхийн шийдвэрийг шуурхай хэрэгжүүлэх, байгаль орчны хэрэг дээр ажиллах бие даасан, хараат бус шинжээчдийн баг байгуулж ажиллуулах зэрэг арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэх.
5. Шүүгчийн томилгоо, шүүхийн шийдвэрийг улс төрийн хүчин, төрийн өндөр албан тушаалтнуудын нөлөөнөөс ангид байхад чиглэсэн шинэчлэлийг дэмжих, шүүх төрийн байгууллага, албан тушаалтнуудад хариуцлага тооцдог байх, шүүгчийн ёс зүйн дүрмийн хэрэгжилтийг сайжруулах.
6. Эрдэмтэд, эрдэм шинжилгээний лабораторийн бие даасан үйл ажиллагааг хангах.
7. Шүүхийн шийдвэрийн хэрэгжилтийг сайжруулж, байгаль орчин, нийтийн эрх ашгийн хэргийг шийдвэр гүйцэтгэлийн зардлаас чөлөөлөх буюу шийдвэр гүйцэтгэлд үйлчилж буй урамшууллын тогтолцоог шинэчлэх.